

УДК 347.472(477)

ДОГОВІР ДАРУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Гончаренко В.О.

Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті здійснено дослідження характерних ознак, змісту та підстав припинення договору дарування за ЦК України. Проаналізовано правову природу договору дарування, умови формування його у римському приватному праві та сучасному цивільному законодавстві України. Визначені сторони та форма договору дарування. Наведена специфіка укладення, виконання та припинення цього договору. Також виокремлено спеціальні підстави відмови обдаровуваного від договору дарування.

Ключові слова: договір дарування, предмет, елементи, форма, зміст, сторони договору дарування, відмова та розірвання договору дарування.

Постановка проблеми. Зміни соціального, політичного та економічного характеру, що відбуваються зараз на Україні, зумовили істотне піднесення ролі цивільно-правового договору як одного з найефективніших правових засобів опосередкування майнових відносин. Внаслідок реформування системи зобов'язального права України з'явилися нові види договорів (консигнація, факторинг, франчайзинг тощо) та відбулося переосмислення змісту давно відомих цивільному праву договірних конструкцій. Останнім часом проблемні питання договорів аналізувалися у численних монографічних працях, підручниках, посібниках, на рівні дисертаційних досліджень, присвячених окремим видам договірних зобов'язань. Однак, особливості правового регулювання класичного договору дарування за цивільним законодавством України не можна визнати достатньо дослідженими. Так, викликають зауваження положення Цивільного кодексу України [1] (далі – ЦК України) щодо відмови та

розірвання договору дарування, а також форми цього договору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти договору дарування були предметом дослідження багатьох науковців: З.І. Шкундіна, М.І. Бару, І.Б. Новицького, К.І. Граве, Т. Ніколаєва, Н. Мещерякова, І. Коробейнікова, В. Новікова, А.М. Ісаєва тощо. Однак, комплексного сучасного дослідження проблем виконання договірних зобов'язань за договором дарування за цивільним законодавством України до цього часу проведено не було, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою цієї статті є дослідження теоретичних та практичних питань, пов'язаних із реалізацією прав та обов'язків сторін за договором дарування.

Об'єктом цього дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з укладенням, виконанням та припиненням договору дарування.

Предметом дослідження виступають правові норми, що регулюють відносини сторін догово-

ру дарування за сучасним цивільним законодавством України.

Викладення основного матеріалу. Договір дарування набув значного поширення у побутових відносинах. Договори дарування укладаються як щодо незначних за вартістю предметів, так і щодо таких об'єктів цивільних прав, як земельні ділянки, житлові приміщення, автомобілі та ін. Відсутність у цивілістичній науці спеціальних досліджень договору дарування та практична значимість його у повсякденних відносинах у суспільстві зумовлюють теоретичну та практичну важливість аналізу правового регулювання договору дарування за сучасним цивільним законодавством України.

Договір дарування сформувався у римському приватному праві як неформальна угода (*actum donationis*), за якою «одна сторона, дарувальник, надає іншій стороні, обдаровуваному, які-небудь цінності за рахунок свого майна, з метою виявлення щедрості стосовно обдаровуваної особи (*animus donandi*)» [2; с. 499].

Договір дарування не входив до жодної з чотирьох груп класичних римських контрактів, а тому не мав позовного захисту. Обов'язкова сила визнавалася лише за обіцянкою подарувати щось, якщо вона була вчинена у формі стипуляції – усного договору, який мав форму запитання майбутнього кредитора та співпадаючої з ним відповіддю особи, яка погоджувалася бути боржником у зобов'язанні. Договір дарування за римським правом міг бути як реальним, так і консенсуальним.

Відповідно до ст. 717 ЦК України за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

За договором дарування відбувається передача майна у власність від однієї сторони (дарувальника) до іншої (обдаровуваного). На відміну від ЦК 1963 р., згідно з ЦК України цей договір може бути як реальним, так і консенсуальним. Тому договір може бути укладеним з моменту передачі майна обдаровуваному (реальний договір) або з моменту досягнення згоди з усіх істотних умов договору в передбаченій законом формі.

Ознаки, які дозволяють розглядати договір дарування в якості самостійного виду договору, є наступними: по-перше, характерною особливістю договору дарування є його безоплатний характер. Безоплатним є договір, за яким кредитор не отримує від боржника майнового чи немайнового зустрічного задоволення свого інтересу. Наявність майнового чи немайнового інтересу у кредитора за безоплатним договором не впливає на його безоплатність. Під зустрічним задоволенням за договором у літературі пропонується розуміти певне благо (гроші чи інше майно, послуги та ін.), що має зустрічний характер та надається одній стороні договору іншій стороні на підставі досягнутої під час укладання договору домовленості про це [3; с. 107, 110]. По-друге, ознакою дарування є збільшення майна обдаровуваного за рахунок майна дарувальника. По-третє, неодмінною ознакою договору дарування є згода обдаровуваного на одержання дарунку. В реальних договорах дарування укладення договору і передача (прийняття) речі збігаються. Тому прийняття дарунка

свідчить, що договір укладений і право власності перейшло від дарувальника до обдаровуваного. Прийняття дарунка є правом, а не обов'язком обдаровуваного. Отже, він може заявити відмову від його прийняття. Відмова повинна мати місце лише в момент передачі речі. У разі прийняття дарунка і подальшої відмови від нього йдеться про розірвання договору дарування – річ повертається дарувальнику або право власності обдаровуваного припиняється в інший спосіб.

За договором дарування можуть передаватися у власність обдаровуваного речі, гроші, цінні папери. При цьому дарунком можуть бути як рухомі, так і нерухомі речі. Особливості мають місце лише щодо оформлення дарування рухомих і нерухомих речей. Грошові кошти у валюті України або іноземній валюті також можуть бути дарунком.

Предметом договору дарування можуть бути майнові права. Законом України від 15.12.2005 р. № 3201-IV у ст. 190 ЦК України внесене доповнення частиною другою, відповідно до якого «Майнові права є неспоживною річчю». Думається, зазначені зміни до ЦК України не є виваженими, хоча б тому, що річчю відповідно до ст. 179 ЦК України є предмет матеріального світу. Майнові права не мають матеріальної субстанції, тому не можуть бути віднесені до категорії речей відповідно до ЦК України, а є видом майна (ст. 190 ЦК України). Тому, вони можуть бути неспоживним майном, але не річчю. Подарувати можна такі речові права на чужі речі, як, наприклад, суперфіцій та емфітевізис.

На думку О.С. Йоффе та М.І. Брагинського, дарування має складний предмет, що включає такі дії дарувальника, як передача дарунка та звільнення від обов'язку, які є об'єктом першого роду або юридичним об'єктом, а також саме майно (речі, права, обов'язки), що звичайно називається об'єктом другого роду або матеріальним (стосовно до речі) об'єктом [4, С. 98-399; 5, С. 224].

Думається, що правильним є підхід, коли в якості предмету договору дарування визнаються дії дарувальника з передачі майна обдаровуваній особі, а об'єктом цього договору – безпосередньо річ або майнові права, які відчужуються дарувальником на користь обдарованої особи.

Отже, предметом договору дарування може бути:

1) передача дарувальником речі у власність обдарованого. На підставі цієї ознаки можна відмежовувати договір дарування від інших суміжних договорів, спрямованих на передачу майна (оренда, позичка, найм). Від договорів цієї ж категорії, які, так само як і дарування, передбачають передачу майна у власність контрагента (купівля-продаж, міна, рента), дарування відрізняється тим, що при даруванні відчуження майна провадиться безоплатно. При цьому від договору безпроцентної позики договір дарування грошей відрізняється тим, що подаровані обдаровуваному гроші не підлягають поверненню дарувальникові [5; с. 185-187].

2) передача права вимоги до себе (наприклад, продаж будівлі з безоплатним переходом права користування землею під нею на праві суперфіцію) або до третьої особи (відступлення права вимоги за зобов'язанням).

3) прощення боргу (ст. 605 ЦК України). Звільнення від обов'язку перед самим дарувальником називається прощенням боргу. Відповідно до положень ст. 605 ЦК України прощення боргу є одностороннім правочиним та обумовлено лише дотриманням прав інших осіб щодо майна кредитора-дарувальника. Однак у випадку домовленості сторін зобов'язання про його припинення шляхом укладання договору дарування виходить, що прощення боргу вимагає згоди на це боржника [6; с. 124].

Стороною договору дарування може бути будь-який суб'єкт цивільного права. Фізичні особи – дарувальники повинні мати відповідний обсяг дієздатності. На відносини дарування поширюються загальні правила щодо обсягу дієздатності фізичних осіб в цивільних відносинах. Обдаровуваним може бути будь-яка фізична особа незалежно від обсягу дієздатності. Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правосдатність), як і фізична особа. Таким чином, юридична особа може бути стороною договору дарування, якщо це не суперечить установчим документам такої юридичної особи.

Законодавством передбачені обмеження для певних осіб бути дарувальниками. Відповідно ч. 2 до ст. 68 ЦК України опікун не може здійснювати дарування від імені підопічного [7; с. 705-706].

Договір дарування має укладатися у формі, встановленій законом. Форма правочину – це спосіб вираження волі учасників угоди. Одним із способів є усний правочин. При такій формі письмовий документ не складається. Характерною особливістю усного правочину є збіг двох стадій – укладення і виконання. Усна форма характерна для реального договору дарування. В усній формі укладаються договори дарування речей особистого користування та побутового призначення. Критерієм віднесення предметів до зазначеної категорії є мета їх використання (особисте або побутове), відносно невелика цінність.

Особливий порядок передбачений щодо дарування нерухомих речей. Такі правочини укладаються в письмовій формі і посвідчуються нотаріально. В цьому випадку щодо договорів дарування діють загальні вимоги цивільного законодавства про передачу і оформлення прав власності на нерухоме майно. Правочини з приводу набуття власності на таке майно завжди здійснюються в письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням.

Певними особливостями зумовлена передача в дар майнового права. Специфіка предмета договору дарування майнових прав зумовлює необхідність письмової форми правочину. Аналогічна ситуація складається у разі, коли укладення договору не збігається з моментом передачі дарунка. В цьому випадку має місце консенсуальна угода. Недотримання письмової форми угоди є підставою для визнання її недійсною.

Закон окремо встановлює вимоги щодо дарування рухомих речей, які мають особливу цінність. Такі договори мають укладатися в письмовій формі. Законодавець не визначає критеріїв віднесення речі до такої, що має особливу цінність. Водночас дарування цінних рухомих речей може здійснюватися усно, оскільки коментовані правочини не є нікчемними.

Спеціальна вимога щодо форми правочину встановлена для дарування валютних цінностей у розмірі, який перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Договори дарування, що перевищують зазначений розмір, укладаються в письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням. Однак, зазначена норма закону не має практичного застосування.

Зміст договору дарування як правовідношення складають права та обов'язки його сторін. В реальному договорі дарування дарувальник виконує свою головну функцію за цим договором (передачі речі у власність обдаровуваного безоплатно) вже у момент укладання договору.

В консенсуальному договорі дарування першим за часом виникає обов'язок дарувальника передати річ. Відповідно до ч. 2 ст. 334 ЦК України переданням майна вважається вручення його набувачеві або перевізникові, організації зв'язку тощо для відправлення, пересилання набувачеві майна, відчуженого без зобов'язання доставки. До передання майна прирівнюється вручення коносаменту або іншого товарно-розпорядчого документа на майно [8; с. 64-71].

Отже, за консенсуальним договором дарування обов'язки покладаються на дарувальника. Зокрема він повинен повідомити обдаровуваного про всі відомі йому недоліки дарунка, які можуть завдати шкоди життю, здоров'ю і майну обдаровуваного або інших осіб. Однак, предметом договору може бути і річ з дефектами, якщо обдаровуваний про них знає і готовий прийняти дарунок. В такому випадку дарувальник не відповідає за шкоду, заподіяну дарунком іншим особам.

Відповідно до ст. 723 ЦК України договором дарування може бути встановлений обов'язок дарувальника передати дарунок обдаровуваному в майбутньому через певний строк (у певний термін) або у разі настання відкладальної обставини. У разі настання строку або обставини, визначеної договором, обдаровуваний має право вимагати, а дарувальник зобов'язаний передати дарунок. У разі невиконання свого обов'язку дарувальник зобов'язаний відшкодувати вартість дарунка. Відповідно в договорі дарування має бути конкретизований предмет, щоб надалі визначити його вартість.

Майнові відносини, які виникають на підставі договору дарування, мають особливий характер. Тому смерть будь-якої сторони за договором припиняє зобов'язання передати річ у дарунок. Зазначені обставини враховуються, якщо вона мала місце до настання строку або відкладальної обставини. У разі прострочення передачі дарунка для дарувальника настають наслідки, передбачені ст. 612 ЦК України.

Договором дарування може бути встановлений обов'язок обдаровуваного вчинити певну дію майнового характеру на користь третьої особи або утриматися від її вчинення (передати грошову суму чи інше майно у власність, виплачувати грошову ренту, надати право довічного користування дарунком чи його частиною, не пред'являти вимог до третьої особи про виселення тощо). Цей перелік не можна вважати вичерпним. Суть виконання обов'язку обдаровуваного полягає у виникненні, зміні або припи-

ненні відповідних правових наслідків майнового характеру для третьої особи.

Прийняття дарунка є правовою підставою виникнення обов'язку в обдаровуваного вчинити певні майнові дії на користь третьої особи або не пред'являти до неї вимог, якщо це передбачено договором дарування. Суб'єктивне право вимагати виконання зазначеного обов'язку має дарувальник. Але у разі смерті останнього або визнання його померлим, безвісно відсутнім чи недієздатним право вимоги виконання обов'язку переходить до особи, на користь якої встановлений обов'язок. Отже, смерть дарувальника не припиняє в коментованому випадку цивільно-правового зобов'язання вчинити певні майнові дії або утриматися від них.

У главі 55 ЦК України передбачаються такі спеціальні підстави відмови дарувальника від договору дарування:

1) Оскільки момент виникнення права власності в обдаровуваного зумовлений прийняттям дарунка, то передача речі підприємству, організації транспорту, зв'язку або представнику для її вручення не може бути юридичною підставою припинення права власності на зазначену річ у дарувальника. Останній надалі здійснює правомочності, які становлять зміст власності, в тому числі розпорядження. Тому він має право відмовитися від договору дарування, який є реальним, тобто виникнення правовідносин залежить від вчинення певних дій. В такому випадку це передача речі обдаровуваному (ч. 2 ст. 727 ЦК України).

2) Дарувальник має право відмовитися від передання дарунка у майбутньому, якщо після укладення договору його майновий стан істотно погіршився (ч. 1 ст. 724 ЦК України). Закон не передбачає конкретних критеріїв характеристики такого майнового стану. Це може бути втрата постійного заробітку, тяжка хвороба дарувальника або членів його родини та інші непередбачувані обставини, що надалі негативно вплинули на його майновий стан.

Спеціальні підстави відмови обдаровуваного від договору дарування:

1) Якщо дарунок направлено обдаровуваному без його попередньої згоди, то обдаровуваний може відмовитися від нього негайно заявивши про це (ч. 3 ст. 722 ЦК України).

2) Обдаровуваний має право у будь-який час до прийняття дарунка на підставі договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому відмовитися від нього.

Законодавством також передбачаються підстави розірвання договору дарування на вимогу дарувальника у разі вчинення обдаровуваним дій, які є не лише протиправними, а й аморальними стосовно особи дарувальника (ст. 727 ЦК України). Так, дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна, якщо обдаровуваний умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей. Якщо обдаровуваний вчинив умисне вбивство дарувальника, спадкоємці дарувальника мають право вимагати ро-

зривання договору дарування. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо обдаровуваний створює загрозу безпосередньої втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність.

Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо внаслідок недбалого ставлення обдаровуваного до речі, що становить історичну, наукову, культурну цінність, ця річ може бути знищена або істотно пошкоджена.

Розірвати договір дарувальник має право з зазначених вище підстав за умови наявності дарунка у натурі. Якщо дарунок знищений, вимога про розірвання договору і повернення речі пред'являтися не може [7; с. 704-705].

Розірвання договору є правовою підставою припинення права власності на подаровану річ у обдаровуваного. Останній зобов'язаний повернути річ дарувальнику у натурі з урахуванням можливого нормального зносу за час перебування в обдаровуваного. Відшкодування витрат обдаровуваному на утримання дарунка, розрахунки, пов'язані з поліпшенням подарованої речі у разі розірвання договору дарування із зазначених вище підстав законом не передбачено.

Крім того, згідно ст. 726 ЦК України, у разі порушення обдаровуваним обов'язку на користь третьої особи дарувальник має право вимагати розірвання договору і повернення дарунка, а якщо таке повернення неможливе, – відшкодування його вартості.

До вимог про розірвання договору дарування застосовується позовна давність в один рік. Перебіг позовної давності починається від дня, коли дарувальник дізнався або повинен був дізнатися про обставини, передбачені ст.ст. 726 та 727 ЦК України.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку у цьому напрямку. Договір дарування може бути укладеним як за реальною (з моменту передачі майна обдаровуваному), так і за консенсуальною моделлю (з моменту досягнення згоди з усіх істотних умов договору в передбаченій законом формі). Предметом договору дарування можуть бути не лише речі, але й майнові права. Положення ч.2 ст. 190 ЦК України не є виваженими, оскільки річчю відповідно до ст. 179 ЦК України є предмет матеріального світу. Майнові права не мають матеріальної субстанції, тому не можуть бути віднесені до категорії речей відповідно до ЦК України, а є видом майна (ст. 190 ЦК України). Тому, вони можуть бути неспоживним майном, але не річчю. Подарувати можна такі речові права на чужі речі, як, наприклад, суперфіцій та емфітевзис. Особливістю суб'єктного складу договору дарування є те, що юридична особа може бути стороною цього договору, якщо це не суперечить установчим документам такої юридичної особи. Майнові відносини, які виникають на підставі договору дарування, мають особливий характер, тому смерть будь-якої сторони за договором припиняє зобов'язання передати річ у дарунок. Однак, смерть дарувальника не припиняє цивільно-правового зобов'язання вчинити певні майнові дії або утриматися від них.

Список літератури:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
2. Римское частное право: Учебник / Под ред. проф. И.Б. Новицкого и проф. И.С. Перетерского. – М, 1996. – 448 с.
3. Гончаренко В.О. Договір позички за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному законодавстві України: дис. ...канд. юрид. наук. / Влада Олександрівна Гончаренко. – Одеса, 2005. – 200 с.
4. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М.: Юрид. лит., 1975. – 880 с.
5. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 2000. – 800 с.
6. Гражданское право: учеб.: в 3 т. Том 2. / Е.Ю. Валявина, И.В. Елисеев [и др.]; отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. – М.: Проспект, 2005. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – 848 с.
7. Шевцов С.Г. Передача имущества: проблемы теории и практики / С.Г. Шевцов // Юридический мир. – 2003. – № 10. – С. 64-71.
8. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. [3-є вид., перероб. та доповн.]. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. – 1200с.

Гончаренко В.О.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ДОГОВОР ДАРЕНИЯ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ**Аннотация**

В статье проведено исследование характерных признаков, содержания и оснований прекращения договора дарения по ГК Украины. Проанализированы правовая природа договора дарения, условия формирования его в римском частном праве и современном гражданском законодательстве Украины. Определены стороны и форма договора дарения. Приведена специфика заключения, исполнения и прекращения этого договора. Также выделены специальные основания отказа одаряемого от договора дарения.

Ключевые слова: договор дарения, предмет, элементы, форма, содержание, стороны договора дарения, отказ и расторжение договора дарения.

Goncharenko V.O.

National University «Odessa Law Academy»

THE DONATION CONTRACT IN CIVIL LAW OF UKRAINE**Summary**

Article is devoted to the analysis of the characteristic features, content and grounds for termination of the contract of donation in the Civil Code of Ukraine. It is analyzed the legal nature of the donation contract, conditions of formation in the Roman law and modern civil legislation of Ukraine. It is also determined parties and form of the contract of donation. Author shows the specificity of conclusion of a contract, execution and termination of this contract. Also there are special grounds for refusal of the donee from the contract of donation.

Keywords: donation contract, subject, elements, form, content, the parties of the contract of donation, the rejection and termination of the contract of donation.